

УДК 146.378

Ірина Брижата

ПРОФЕСІЙНІ УМІННЯ В СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті автор досліджує сутність понять «уміння», «професійні вміння», визначає зміст професійних умінь учителя образотворчого мистецтва, акцентуючи на двох групах цих умінь: педагогічних та спеціальних (професійних). У дослідженні сказано про ефективність розвитку професійних умінь художника-педагога, необхідних як у творчій, так і в педагогічній діяльності. У межах спеціальних умінь визначено художньо-графічні вміння. Комплекс художніх умінь автор розподіляє на складові частини: розумові (продуктивні та репродуктивні), практичні та якості особистості фахівця образотворчого мистецтва.

Ключові слова: уміння, професійні вміння, учитель образотворчого мистецтва, педагогічні вміння, творчість, художньо-графічні вміння, особистісні якості фахівця.

Брижата И. Профессиональные умения в структуре готовности учителя изобразительного искусства.

В статье автор исследует сущность понятий «умения», «профессиональные умения»; определяет содержание профессиональных умений учителя изобразительного искусства, акцентируя на двух группах этих умений: педагогических и специальных (профессиональных). В исследовании анализируются условия эффективности развития профессиональных умений художника-педагога, необходимых как в творческой, так и в педагогической деятельности. В рамках специальных умений определены художественно-графические умения. В комплекс художественных умений автор выделяет: умственные (продуктивные и репродуктивные), практические и личностные (качества личности специалиста изобразительного искусства).

Ключевые слова: умения, профессиональные умения, учитель изобразительного искусства, педагогические умения, творчество, художественно-графические умения, личностные качества специалиста.

Сучасний освітній простір спрямований на виховання творчої, всебічно розвиненої особистості. Зазначене завдання реалізується на уроках образотворчого мистецтва, тому вищому навчальному закладу необхідно підготувати фахівця в галузі образотворчого мистецтва з високим рівнем сформованості професійних умінь. Викладач образотворчого мистецтва в школі повинен володіти професійними компетенціями, що дозволяють розвивати в дітей естетичний смак, художнє сприйняття, уяву, фантазію, активізувати творчу діяльність, формувати практичні уміння і навички малювання. Усе це ставить нові серйозні завдання перед вищою школою в плані різнобічного вдосконалення підготовки майбутніх викладачів образотворчого мистецтва, формування професійних компетенцій, художньо-педагогічних якостей особистості вчителя. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на розвиток професійних умінь студентів художньо-педагогічних вищих навчальних закладів освіти.

Загальні питання професійної підготовки вчителя досліджені в роботах О. Абдуліної, Ю. Єрєміна, А. Макарової, В. Сластьоніна та багатьох інших авторів.

Проблему класифікації спеціальних умінь майбутнього фахівця образотворчого мистецтва досліджували такі вчені й педагоги, як: Б. Ананьєв, Е. Ігнат'єв, С. Капланова, В. Кіреєнко, В. Кузін, А. Смирнов, Е. Шорохов, П. Якобсон та ін. Педагогічному малюнку як складовій професійних умінь майбутнього художника-педагога присвячені наукові праці Р. Барцица, В. Зінченко, Є. Ігнат'єва, Е. Кондахчан, В. Кузіна, М. Ростовцева, А. Терент'єва, М. Ткаченко, Е. Шорохова та ін.

Мета статті – розкрити сутність понять «уміння», «професійні вміння»; виявити професійні вміння вчителя образотворчого мистецтва, розкрити їх особливості.

Існує безліч неоднозначних трактовок поняття «уміння». Одні автори під уміннями розуміють можливість здійснювати на професійному рівні будь-яку діяльність. Тому ці автори вважають, що вміння формуються на базі декількох навичок, які характеризують ступінь володіння діями. Природно, при цьому навички передують умінню. Інші автори під уміннями розуміють здійснення будь-якої дії, операції. У них уміння передують навичкам,

оскільки навичка розглядається ними як більш досконала стадія оволодіння діями.

В українському педагогічному словнику також підкреслюється різниця між уміннями та навичками. «Навички – дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. Формуються навички на основі застосування знань про відповідний спосіб дій, шляхом цілеспрямованих планомірних вправлянь. Навички є необхідними компонентами уміння» [8, с. 221]. «Уміння – здатність незалежно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок. Формування умінь проходить кілька стадій. Спочатку – ознайомлення з умінням, усвідомлення його смислу. Потім початкове оволодіння ним. Нарешті, самостійне й дедалі точніше виконання практичних завдань» [8, с. 338]. «Між уміннями й навичками існує тісний взаємозв'язок. Уміння – це готовність до свідомих і точних дій, а навичка – автоматизована ланка цієї діяльності. Елементи умінь часто переходять у навички. Навички виробляються в усіх видах навчальної діяльності. Специфічним методом формування навичок та умінь є вправи» [8, с. 221].

Отже, уміння – це процес [2, с. 95-109], послідовність дій, окрема діяльність, що входить до складу діяльності людини, сплав *системи знань і навичок*, складне стійке утворення, «спосіб діяльності людини, психологічна властивість особистості, що стала внутрішньою можливістю найбільш успішного виконання діяльності, здатність» [1, с. 123].

Педагогіка та психологія професійного навчання визначають сутність поняття вміння, конкретизуючи деякі властивості. Уміння – це особлива діяльність, основним змістом якої є погоджена система розумових і практичних дій, спрямованих на досягнення ясно усвідомленої мети [4, с. 12]. Здатністю встановлювати взаємини між метою діяльності, умовами та способами її виконання називає вміння К. Платонов [7, с. 98].

Уміння – це «успішне виконання дії або більш складної діяльності з вибором і застосуванням правильних прийомів роботи з урахуванням певних умов», – уважає Н. Левітов [5, с. 8].

Для повної характеристики суті вмінь недостатньо, на наш погляд, уважати, що це лише способи, засоби діяльності, спеціальні прийоми, тому що вміння припускає наявність «знань головних

особливостей своєї справи в цілому» [7, с. 62] і здобуває при цьому характерні риси, що визначають професійне їх застосування. Психологія пов'язує поняття розвитку вмінь із розвитком розумової діяльності, мислення в цілому. П. Підкасистий та інші автори (Н. Нечаєв, Г. Нікітіна, В. Романенко) вважають, що професійні вміння разом зі знаннями й навичками є основою змісту навчання у ВНЗ. «Сформовані в процесі навчання вміння повинні бути основою для вирішення практичних і професійних завдань. Для цього процес навчання повинен мати проблемний характер, коли вміннями студенти опановують у процесі поставлених викладачем загальних і окремих проблем, у процесі вирішення завдань» [6, с. 12].

В. Сластьонін і його педагогічне трактування сутності поняття «уміння» пов'язує вміння з «усвідомленою творчою діяльністю» [5, с. 22]: «Уміння носять свідомий характер виконання дії з можливістю переходу у творчість». На наш погляд, не можна не погодитися з цією точкою зору. Безсумнівно й те, що вміння вимагають не автоматичного, а *творчого* використання сил, знань, навичок (Л. Спірін).

Діяльність студентів з оволодіння вміннями повинна носити індивідуально-творчий характер, повинна формувати в них творчу ініціативу, спрямовану на пошук найбільш ефективного вирішення навчальних і професійно-практичних завдань. «Навчання у ВНЗ тільки тоді можна вважати ефективним, якщо вміння, якими опановують студенти, є для них індивідуально-значущими, обумовлюють формування в них цілісного наукового світогляду й творчої ініціативи, які стають якостями особистості та властивостями майбутньої професійної діяльності» [5, с. 252].

Уміння, таким чином, – це розвинена усвідомлена та реалізована здатність, виражена в діяльності. Професійні вміння розглядаються в педагогіці як усвідомлена й творча діяльність: «Уміння – це отримана людиною в процесі навчання можливість і готовність самостійно використовувати набуті знання й прийоми здійснення практичних дій у змінених умовах діяльності» [8, с. 25].

Професійні вміння, отже, – це такі якості особистості, сформовані освітою, вихованням, навчанням, які дозволяють творчо й самостійно, постійно розвиваючись, здійснювати потреби професійної діяльності.

Педагогіка розглядає знання, уміння, навички в єдності та взаємозв'язку. Знання, уміння й навички – ланки одного ланцюга, у якому вміння (центральну ланку) відбивають знання на практиці і є основою навичок, що здобуваються.

Розвиток професійних умінь майбутніх фахівців образотворчого мистецтва становить собою єдність художніх і педагогічних умінь і є одним із основних завдань освітнього процесу ВНЗ. Фактично, у сучасній художньо-педагогічній освіті в ході викладання образотворчих дисциплін відбувається поділ цілісного освітнього процесу на «провідне» – розвиток образотворчої майстерності, та «другорядне» – розвиток педагогічних умінь.

Органічна комбінація педагогічної підготовки майбутніх фахівців з освоєнням теорії та практики образотворчого мистецтва багато в чому визначає ефективність розвитку професійних умінь художника-педагога, необхідних і у творчій, і в педагогічній діяльності. Щоб визначити всі складові частини професійних умінь майбутнього фахівця образотворчого мистецтва, розділимо їх на дві групи – педагогічні та спеціальні. У першу групу ввійшли професійні вміння, що становлять собою комплекс *педагогічних умінь*. Ці вміння необхідні для будь-якої професійної діяльності, пов'язаної з викладанням. Будучи специфічними за своїм проявом, вони, проте, не охоплюють увесь комплекс умінь учителя, що викладає певну навчальну дисципліну, оскільки навчання обов'язково має зв'язок із конкретною наукою, видом мистецтва або якоюсь галуззю знань. До другої групи професійних умінь майбутнього фахівця образотворчого мистецтва входять *спеціальні вміння*, для них визначальною є художня та графічна діяльність. Назвемо спеціальні професійні вміння – *художніми та графічними вміннями*, але у вигляді їх тісного зв'язку та часткової компенсаторності надалі вони можуть бути названі *художньо-графічними вміннями*.

Для нашого дослідження становить інтерес класифікація професійних умінь майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, запропонована О. Гребенюком і Т. Гребенюк, яка відтворює компоненти процесу навчання й спрямована на реалізацію гностичного, проектувального, конструктивного, комунікативного, організаторського компонентів діяльності вчителя.

Пропонована класифікація розкриває зміст таких умінь:

1) *гностичні вміння*: уміння вивчати, аналізувати; визначати рівень власної розвиненості (і учнів на педпрактиці); уміння визначити провідні цілі, завдання вивчення малюнка, живопису, композиції, декоративно-прикладної творчості, теми й розділи історії мистецтва, своє ставлення до різних видів робіт з образотворчого мистецтва; знаходити критерії оцінки результатів робіт із погляду художності образотворчої діяльності; уміння розвивати образне й просторове мислення; уміння вивчати навчально-методичні матеріали, визначати концепції, ідеї, глобальні цілі й завдання конкретного навчального предмета, (а також музею), розділу, теми; уміння визначати поняття, терміни, визначати основні форми навчальної інформації; уміння вивчати власні здібності й здатність виявлення в собі комунікативних і гностичних умінь; уміння обґрунтувати свій вибір теми, техніки роботи (графіка або живопис, масло або акварель тощо); уміння визначити відповідність форми й змісту; уміння вибрати композиційний лад роботи, стильове рішення; уміння оцінити результат роботи вербально, зробити аналіз і коментар, визначити помилки й достоїнства; уміння зробити резюме й відгук про виставку, експозицію, музей;

2) *проектувальні вміння*: уміння визначити й формулювати ціль майбутньої діяльності й художньої роботи, її поетапний розвиток; уміння логічно й послідовно працювати над новою темою, жанром, у новій техніці й т.п.; уміння розробити задум художнього твору; уміння продумати можливі труднощі й шляхи їх подолання; уміння формулювати питання при виконанні навчального постановочного завдання й інших видів роботи; уміння заздалегідь підготуватися до викладу нового матеріалу, до застосування нових форм навчання;

3) *конструктивні вміння*: уміння підібрати навчальну інформацію, ілюстрації, репродукції; уміння виготовити власні наочні приладдя, дидактичні карти уроку, вибрати найбільш ефективні методи й прийоми навчання образотворчому мистецтву; уміння розробити завдання як вправи для створення великої підсумкової роботи; підібрати приклади; уміння розробити план-конспект майбутньої роботи; уміння створити свої варіанти запропонованої роботи з будь-якого виду образотворчої творчості;

4) *організаторські вміння*: уміння висунути дисциплінарні вимоги до себе й учнів (на педпрактиці); уміння поставити цільові настанови майбутньої роботи (у тому числі на уроці), навчальні

завдання; створити ситуацію, що стимулює до самостійної роботи; уміння забезпечити умови для успішної навчально-пізнавальної діяльності, організувати групову колективну роботу, використовувати дидактичну гру або дискусію (під час музейної практики); уміння забезпечити на уроці увагу й інтерес учнів; уміння об'єднати колектив під час роботи (у класі, на пленері); організувати екскурсію з навчального предмета (у тому числі в музей); уміння організувати позааудиторну, позакласну діяльність, самостійну роботу на пленері; уміння імпровізувати залежно від ситуації, що склалася; уміння організувати батьків і використовувати їхню допомогу у виконанні навчальних завдань із позакласної роботи;

5) *комунікативні вміння*: уміння професійне грамотно повідомити інформацію, вислухати відповідь; уміння створити ситуацію успіху на уроці, у роботі на пленері тощо, установити сприятливі взаємини серед дітей у школі, під час пленерної практики серед студентів і викладачів; уміння забезпечити фасілітацію, виразити власну позицію, упевненість у можливостях учнів, реагувати на помилки, прийти на допомогу; уміння заохочувати й т.п.; уміння використовувати висловлення й думки, що мають відношення до теми; уміння володіти прийомами атракції; уміння знаходити способи спілкування мовою образотворчого мистецтва [1].

Розкриваючи зміст структури художніх умінь, деякі дослідники виділяють такі компоненти, як: образне мислення; творча уява; легкість утворення асоціацій; тонкість відмінності відтінків. Педагогами було помічено, що художні вміння студентів частково ґрунтуються на вмінні сприймати мистецтво, характерною рисою якого є емоційна чуйність та зміст твору.

Інше дослідження пропонує наступні компоненти спеціальних умінь фахівців образотворчого мистецтва: 1) перцептивні вміння, що визначають поглиблене зорове сприйняття навколишньої дійсності; художнє бачення тих закономірностей та індивідуальних особливостей, які виявляють найбільший естетичний вплив на автора; 2) зорова пам'ять, що сприяє створенню яскравих зорових образів у свідомості художника, допомагає успішній трансформації їх у художній образ у процесі подальшої роботи над твором; 3) художньо-образне мислення, що визначає аналітичний відбір головного, найбільш характерного й типового в розробці художнього образу; 4) творча уява, що забезпечує створення оригінальної

інтерпретації об'єкта в певному матеріалі, побудована на зміні та уявному доповненні художнього твору; 5) образотворчі вміння (графічні й мальовничі), що визначають практичне виконання роботи; передачу кольорово-тональних співвідношень і конструктивних особливостей предметів образотворчими засобами [6].

Аналізуючи дослідження різних учених, психологів і педагогів, ми дійшли висновку, що комплекс художніх умінь умовно можна розділити на наступні складові частини: розумові (продуктивні та репродуктивні), практичні, та якості особистості фахівця образотворчого мистецтва.

Отже, уміння першої (педагогічні вміння) і другої групи (спеціальні вміння) не є штучно виділеними структурними одиницями. Вони тісно взаємодіють у процесі роботи вчителя, що є необхідною умовою повноцінного педагогічного процесу. Друга група – це весь арсенал художньо-графічних умінь, що перебувають у тісній внутрішньо-професійній залежності від фактора психологічного зв'язку педагога з колективом учнів. Оскільки, без цього зв'язку спеціальні знання вчителя не зіграють вирішальної ролі в спільній колективній творчості, яка полягає в розвитку дитини через одержання нових знань. Тобто друга група умінь може бути значущою тільки тоді, коли є засоби передачі, якими виступають уміння педагогічні. Коли немає зазначених засобів, будь-який, навіть найвищий, рівень художньо-графічних умінь не може гарантувати успішної професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва. Перспективними залишаються питання визначення професійних умінь учителя образотворчого мистецтва в процесі виконання різних видів художньо-творчої діяльності при роботі з дітьми різного віку.

Література

- 1. Вавилова Л. Н.** Формирование андрагогической компетентности методиста в процессе повышения квалификации : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Лидия Николаевна Вавилова – Кемерово, 2005. – 257 с.
- 2. Варковський К. М.** Проблема професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень / К. М. Варковський // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 22–25.
- 3. Введенський В. Н.** Педагогическая профессия как социальный институт / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 59–65.
- 4. Вершловский С. Г.** Взрослый как субъект образования / С. Г. Вешловский // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 22–28.

5. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [методичний посібник для студентів магістратури] / С. С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 314 с. **6. Голошівесь С.** Виховання сучасної студентської молоді – фундамент майбутнього / С. Голошівесь // Вища освіта. – 2002. – № 4. – С. 11–15. **7. Голубин Д. В.** Формирование информационной компетенции педагога в системе повышения квалификации : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Дмитрий Владимирович Голубин. – Калининград, 2005. – 196 с. **8. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 375 с.

SUMMARY

Brigata I. Professional abilities in the structure of preparation of teachers of fine art.

In the article the author has tried to investigate notions of the words «ability», «professional abilities», the structure of the professional abilities of teachers of fine art, taking into a ccount abilities of the following groups: pedagogical and special (professional). In the research it has been stated that the efficiency of the development of professional abilities of teachers of fine arts are necessary both in creative, and in pedagogical activities. Within the limits of the special abilities the artistic and graphic abilities have been defined. The complex of artistic abilities has been deided into the following parts by the author: mind (productive and reproductive), practical, and qualities of specialists of fine art. The components of artistic abilities have been distinguished in the article, such as: creative thinking; creative imagination; lightness of formation of associations; lightness of difference of tints etc. The author of the article has explained that the development of professional skills of future specialists of fine arts represents itself as the unity of artistic and pedagogical abilities and is the one of the basic tasks of educational process in higher educational establishments. It has been stated in the article that in the modern artistically-pedagogical education the educational process can be divided in to two parts: «advanced» – the development of fine art mastery and «second rate» – the development of pedagogical skills. But the author has come to the conclusion that professional abilities can make a difference only on condition of their transmission, pedagogical skills can help teachers of fine art to demonstrate a higher level. Perspective questions are the ones of defining professional skills of teachers of fine arts in the performance of various types of art and creative activities while working with children of different ages.

Key words: ability, professional abilities, teacher of fine art, pedagogical abilities, work, artistical and graphic abilities, personal qualities of a specialist.